

Зорица РАДУЛОВИЋ*

ФИГУРАТИВНОСТ ИЗРАЗА У „ЛЕЛЕЈСКОЈ ГОРИ” МИХАИЛА ЛАЛИЋА

*Идеје чине темељ стила а милозвучности
ријечи његово је помоћно средство и зависи је-
дино од осјетљивости чула.*

Бифон

Да бисмо указали на стилистичке особености *Лелејске јоре* истражили смо различите стилске фигуре: метафору, кумулацију, градацију, перифразу, паранوماзију, репетицију, компарацију и етимолошке фигуре. Фигурација у овом дјелу је разноврсна и сложена, далеко уочљивија него у било ком другом Лалићевом роману. Стога је *Лелејска јора*, према нашем нахођењу, најбоље и најљепше Лалићево остварење. Нашавши да *Лелејска јора* у ствари представља једну фигуративну полихромiju, закључујемо да је ово дјело, између осталог, и једна лијепа језичка појава због чега се стилистички аспекти анализе морају узети као нужан предуслов за одгонетање његове поетичности.

Метафорика и симболика посебно су наглашене у овом Лалићевом дјелу, јер како каже Бранко Поповић у самом наслову *Лалић је „збио”* многа више значења него што рецимо може њонети исказ – *уклепа дивљина*. И својим дводелним склопом и основним значењем име *Лелејска јора* налик је имену *Црна Гора*, не само зато што им је друга реч имена заједничка него и стога што се и прве речи имена моју, у извесним случајевима, безмало значењски изједначиши. Тамо гдје има лелека, има и црнине. Ошуда поми-сао да се име *Лелејска јора* (можда мимо ауторове свесне тежње) јавља као метафорична замена имену ауторове истојбине – *Црне Горе*. Није случајно што као и у имену *Горској вијенца* – *наставља даље Појовић* – нешто

* Редовни професор на Филозофском факултету у Никшићу

јорско (као њланина узносијџо, и као дивље и бесјујџно, неслободно за човјеков животи) сјџоји и у имену овој романа и џематџииком из „јорске” Црне Горе, у џонечему сродне њејџошевској џематџици о збивањима вијек и џо ранијим од ових.¹ Знамо да су ове Поповићеве ријечи многима познате, али сам их једноставно морала изрећи из два разлога: прво, што су оне на неки начин везане за тематику којом се ја бавим, тј. за откривање и истраживање модела којима умјетник обликује свој текст, и друго, што су ми се указале као пријека потреба и као права инспирација за истрајавање на овом раду.

Иначе, што се тиче симболике у називима *Горски вијенац* и *Лелејска јора* сматрам да она није нимало случајна као што ништа у животу није случајно. Све има своју узрочност и све се одвија по законима неке Универзалне Космичке Енергије или Бога. Посебно нема случајности кад су у питању изабрани, велики умови и велики духови уопште. А то су сваком случају јесу и Његош и Лалић.

Симболике и мотивисаности има у већини топонима који се спомињу у *Лелејској јори*: Куштримова пећина, Утрг, Међа, Раван, Досело, Бреза, Стрмоглавац Лабудица, Бабина вода, Бучница, Гиздава, Проклетије, Лелејска гора, Рогоца, Рупа, Лом, Пустара, Вучји поток, Гагарицка гора, Јаблан катун, Шљеме, Лаз, Глувље, Врела, Губавче, Шанац, Капа, Обер, Караца, Стрментијева ливада, Појило, Брежанска пећина, Робов лаз, Шатор, Брагобија, Црна срећа, Злоречица, Побљеник, Џаковица, Жељин, Житњак, Кременово коло, Бучница, Турија.²

Да бисмо указали на специфичност организације језичког исказа у *Лелејској јори*, осврнућемо се на оне најуочљивије поступке којима Лалић обликује свој поетски израз. Фигурација у *Лелејској јори* је разноврсна и сложена. Кумулација, градација, перифраза, параномазија, понављање или репетиција истоврсних језичких елемената, компарација, етимолошке фигуре, парцелација реченице и метафора, која је веома комплексна због чега ће то бити предмет нашег посебног рада, богато су нашле израза у овом Лалићевом дјелу. Као писац који приповиједа, Лалић у великој мјери користи *кумулацију*,³ синтаксичку фигуру ко-

¹ Бранко Поповић, *Предјовор* у књизи Михаило Лалић, *Лелејска јора*, Свјетлост, Сарајево 1990. год.

² О симболици и метафоричности назива *Лелејска јора* и других топонима у роману написала је сјајан рад Рајка Глушица, *Симболика џџојонима у Лелејској јори*, Зборник радова Лалићеви сусрети, ЦАНУ, Подгорица 2008, стр. 175–184.

³ При анализи кумулације и њених типова користили смо се одређењима Милоша Ковачевића изнијетих у књизи *Сјџилисјџика и јраматџика сјџилских фијура*, Универс, Никшић 1995, стр. 65–76.

ја у основи представља низање и гомилање језичких јединица с циљем да се прошири, прецизира и што свестраније и потпуније представи одређени исказ. Различите дефиниције кумулације најчешће претпостављају разлику у схватању њене стилогености, тј. функционалне вриједности у тексту. Према неким одређењима кумулација служи неутрализацији, тј. слабењу информативне вриједности јединица кумулираних у такве конструкције и једино ако је удружена с неким другим појавама и стилским средствима – њен стилистички ефекат може се нагло појачати.⁴ Друга пак одређења кумулацији признају стилогеност у свакој координацији хомофункционалних синтаксичких јединица. Па управо због такве недоследности у поимању стилске маркираности ове фигуре, међу нашим лингвостилистичарима јављају се и покушаји разграничења стилогености од нестилогености гомилања језичких јединица. Отуда, дакле, што сви случајеви гомилања реченичних чланова нијесу једнако стилогени, у покушају да утврдимо факторе и ниво стилске ефикасности, различите типове кумулације размотрићемо понаособ.

Првој групи припадали би примјери:

...препознајем себе какав јесам, скоро правог: *брада, вашљив, косӣ и кожа, омражено нешӣто, ѿњено, ѿизма на неке шӣто су живи, усѿомене на неке мрѿве, и уз ѿо само ѿмила гроњака* (26);⁵

...полако се будим: *оѿњишѿе, сѿрашило, киша ѿо крову* (50);

...и нема ничег другог осим зуба: *мљацка, ѿлође и односи, а никад нишӣта не доноси* (54);

Он се прекрсти па се устреми над ћосама – *лаиће, шмрче, меље, ѿуѿа, не ѿовори* (294).

У примјерима ове групе препознатљиво је гомилање семантички разноврсних елемената, обједињених једино синтаксичким функцијама. Што се тиче врста јединица које улазе у координацијски низ, уочљиво је да кумулацију могу творити јединице истог језичког нивоа, нпр. лексичког, што смо имали у 2. 3. и 4. примјеру (огњиште, страшило, киша; мљацка, глође и односи, лапће, шмрче, меље, гута, не говори), али и

⁴ Радоје Симић, *Грамаѿичка кумулација са линѿвистѿичкоѿа и сѿилистѿичкоѿа ѿледишӣта*, Књижевност и језик XXVI, 2–3.

⁵ За екцерпираре грађе користили смо издање романа *Лелејска ѿора* сарајевске Свјетлости из 1990. године. У загради је означена страница на којој се примјер налази у књизи.

јединице различитог нивоа, односно комбинације лексема и синтагми, синтагми и реченица, што смо имали у 1. примјеру (брада, кост, кожа, пизма на неке што су живи).

У *Лелејској њори* чест тип кумулације творе и јединице реченичног нивоа:

... да и брда виде како је лијепа:

једно од њих је испружило врат, искривило затубасту главу, зашкриљило очима да је боље види (36);

Гура прашке, проба стоје ли чврсто, тражи слабо мјесто да направи споредни излаз... (49).

Овај тип кумулирања реченичних знакова или пак реченица, рекли бисмо, нема неку стилогену функцију. Једино у случајевима када писац уз кумулиране јединице употребљава и релацијске ријечи/предлози или везници), које имају вриједност истицања чланова и потенцирање „рељефа интонацијске линије исказа” што се изговара повишеним тоном – налазимо више елемената експресивности јер постају важан дио у истицању садржаја. Наиме, асиндетско набрајање обезбјеђује динамичност у излагању и убрзањем ритма истиче богатство набројаних чланова, динамика је жива, бржа и напрегнутија, док полисиндетско набрајање (успоравањем истиче вриједност и значење сваког појединог члана).

... наши су извикивали и кад их нико не пита: *да* се ред очува, *да* се својина поштује и имовина штити, *да* се не цијепа јединство народа у судбоносним данима (54);

... гуслари су извукли из дна памћења старе пјесме о старим гладима *кад* се човјек турчио за товар жита, *кад* се одлазило и силило и уз пут од глади умирало, *кад* је брат брата издавао за шаку брашна *кад* су се и велика племена обрукала ... (55).

У примјеру:

... ломе врат у Лелејску гору

*ѡ*гје овца не блеји, *ѡ*гје се сјекира не чује, *ѡ*гје коњи не ржу, *ѡ*гје пјетлови не пјевају (200);

кумулиране јединце нижу се у градацијским низу, чиме удруженост градације и кумулације усложњава стилогеност и обезбјеђује јачи стилски ефекат.

Други тип кумулације имамо у примјерима:

Потребан нам је, изгледа, *неки доказ, нешто као оїледало, неки одјек, да сами себе увјеримо да смо још живи* (27);

... куд год кренеш проходно је, и *равно, меко, маїлом наїрижено* (31);

Рундови овчарски из планинских заселака, навикли да се кољу с вуковима, *крујни као јунаг, брзи, сїрашни* долазе им да успоставе праву вјеру ... (33).

Специфичност овог типа кумулације је у томе што се сви координирани хомофункционални чланови обавезно везују за исти референт. Међутим, та једначитост референта не подразумијева и исто значење јединица у низу јер подударно значење неминовно би довело до таутологије и плеоназма, што представља одсуство и комуникативне и стилистичке вриједности њихове. Да се примијетити да су ови примјери стилогенији од примјера из прве групе јер су се код ње координирани елементи односили на различите референте, па је навођење сваког комуникативно нужно док је стилистичка маркираност ових примјера посљедица семантичких суодноса јединица везаних за исти референт. Сваки наредни елемент кумулације одликује се самосвојним специфичним значењем чиме се модификује, конкретизује и проширује семантичко поље референта. Па отуда кумулација овдје претпоставља и допуњавање јер сваки нови члан у низу понавља архиемску и додаје диференцијалну семантичку константу, што омогућује сваки пут различито представљање референта, чиме се ствара снажна експресивна слика као посљедица семантичког суодноса координираних јединица и њихове синтезе.

Излазећи из *варошке ѿјескобе, исїод касайница, касаве и болнице*, Лим ту уплашен тишином увијек завија као пас који смрт слуги и дозива (113);

Је ли то она *моја зелена Међа с јесенима, с Глувљем, с ораховим храдовима изнад Врела* (159);

То је као у *јесен, ѿредвече, кад су ѿрозори оїтворени, кад се окнима сїварају одбљесци ѿредјела* с преокренутим правцима... (289).

Посебан, трећи тип кумулације, овдје је уочљив семантички суоднос цјелине и дијела, при чему је цјелина често обиљежена пунозначном лексемом која долази прва у низу, док остали елементи у низу означавају дјелове те цјелине, ситуационо је актуализују и међу њима је не-

ријетко препознатљив посесивни однос у смислу да сваки наредни елемент означава дио претходног као општег или ширег појма. Евидентно је да информација без било ког од ових елемената не би била иста, сваки од њих је неопходан у циљу потпуности и прецизности обавјештења, што значи да је све подређено комуникативној функцији па се о некој стилској условљености овог типа кумулације скоро и не може говорити. Нешто већа стилогеност се препознаје код примјера гдје је наглашен сваки од елемената низа, какви су и наведени што се постиже употребом зареза.

Четвртом типу кумулације припадали би примјери:

Све ми се у глави помијешало: њраја, хука, усйомене и оно шїо ѡрчи да ме снађе (162); Доље је камен, а испод камена шу- ѡље – јама, руѡа, ѡнор, ѡѡок, свашїа – све што ваља и не ваља кроз те рупе доље пропада (288).

Дакле, овдје се семантички апстрактан појам, обиљежен у нашим примјерима лексемом *све* разлаже на своје саставне елементе, чијим навођењем се тек и разоткрива његов садржај. А самим тим што подразумева присуство супституената, примјери ове врсте могу се сматрати стилски валидним. Посебност овог типа кумулације је синтаксичко-семантички статус једног у низу кумулираних елемената. Наиме, тај члан низа је супституент свих осталих елемената координираног низа.

Од сва четири типа кумулације (а ово одређење је према реторичари-ма из Лијежа) овај посљедњи у Лелејској гори има најмању фреквенцију.

Занимљиво је да кумулација некад може бити здружена са градаци-јом, фигуром поступног појачавања изражаја, узлазног или силазног стеновања и тиме појачати своју стилску ефикасност.

... ја онда никад нећу стићи да учиним оно што волим, ни да зашїиїим, ни да осветїим, ни да неком наду ѡробудим; ни- шїа, никад... (104);

... на главе је натакла шубаре, на шубаре жандарске кокар-де, хода, ѡјева, злосїавља гјевојке и из ѡушака ѡађа куће шїо су некада биле ѡрїизанске (115);

Биле су то жене нешто као пчеле радилице: *из земље тврди-це, из трња и камења, из мршавих крава и коза да извуку, да на-пабирче, да од својих уста уштеде, па на леђима да пренесу, да продају за мале паре, да купују за велике, да се цјенкају с тргов-цима, да подмире ђумрукане, па од онога што остане све што*

је љепше *да* припадне мушкарцима, јер мушкарци хајдукују и ратују, и свете се и част стижу, одлазе у Америку, и одлазе на школовања и на робију, одлазе и више се не враћају, а оне остају на огњиштима, удовице с малом дјецом, безбратнице у црници, мајке често самохране, самојадне, да таворе и чувају успомене празне славе (98).

У наведеном примјеру имамо садејство кумулације и градације, наизмјенично смјењивање асиндетског и полисиндетског низања што све доприноси усложњавању и појачаности стилског ефекта.

За ову прилику указаћемо и на неке случајеве *перифразистичкој* изражавања у *Лелејској гори*. За разлику од кумулације која је фигура синтаксичког функционисања ријечи, перифраза је стилска фигура лексичког функционисања ријечи. Као што је познато, античка реторика под перифразом подразумијева „употребу већег броја ријечи за описивање нечега за шта би била довољна једна или у најмању руку само неколико ријечи да то изразе”.⁶ Дакле, перифраза је вишечлани опис или конструкција којом се из стилских разлога замјењује проста или мање сложена реченичка јединица. Овдје ћемо навести неке од перифраза забиљжених у *Лелејској гори* и уз њих ћемо дати и њихове неперифрастичке конSTITUTE:

... што је много тога *преко љаве прејурило* (48) – издржало;
... да је за *црне дане* сачува (55) – за невољу; ... зашто смо се у *ио уилишали* (54) – мијешали се;

... човјек прво *своју кожу сјасава* (59) – себе; ... *зној ме облио* (61) – ознојих се; ... *синуло јој у љаву* (65) – сјетила се; ... и све су наше породице *на зуб узети* (67) – оговарају се; Морам ли да *чујам ријеч јо ријеч* (75) – наговарам да говори; ... *искрснуће неки ђаво* (76) – десиће се нешто; Запео си био *из њејних жила* да одвучеш Вељка ... (79) – свом снагом; ... и да су га мртвог видјели, а *ђавола су видјели* и *ђавола ће видјети* (86) – нијесу и неће видјети; ... ништа нажао није учинио, *ни мрава зјазно...* (87) – безазлен, безопасан; Тако – *везане су нам руке* (112) – немоћни смо; ... али то *осјтао без одјека* (189) – не чу се; ... жељних кавге с првим ко им *прег очи изађе* (191) – кога угледају, виде; ... није

⁶ Суштинска питања статуса ове стилске фигуре у смислу њене одређености, граматичко-стилистичких карактеристика, стилогености односно нестилогености њене разрадио је Милош Ковачевић у већ поменутој књизи *Стилистика и прагматика стилских фигура*, стр. 76–90.

узео од туђега ни колико црно исјод нокѿа (119) – нимало; Вријеме је такво, за лопове *душу дало* (201) – добродошло; Мене, напротив, *ухваѿи бијес* (202) – наљутих се; ... *мрси ми се ѿред очима* ... (210) – онесвјешћујем се; ... животиња *ухваѿи ѿуѿи* и отперја без двоумљења (213) – побјеже; ... *дријем ме хваѿа* ... (213) – дријема ми се; Треба *ѿврга ѿеѿља* да се ту живи ... (216) – треба храбрости; ... кад ми је *душа у носу* (244) – кад сам при крају; Он климну главом – *ѿоклони се сунцу* (245) – онесвијести се; ... и осјећао сам гдје *ѿори ѿод нојама* ... (271) – гдје је опасно; ... она се сва *диѿла на ноје* ... (274) – устати, кренути; И племе се на муке *сѿавило* ... (279) – у муци, у невољи; ... она побјеже *ѿлавом без обзира* ... (285) – некуда; ... али јој њен *ђаво не да мира* ... (285) – не мирује; ... и *оѿкрио је карѿе* ... (289) – отворио се; ... умије *да ѿреврне кабаницу* ... (293) – да се преобрати, промијени; Никако ми *не иде у ѿлаву* ... (294) – не схватам; ... *уѿјерах му сѿрах у косѿи* (305) – уплаших га; ... пошто смо ми овдје *сви ѿод оком* ... (313) – под присмотром; ... има колико *ѿи душа хоће* (340) – колико желиш; Какво је то друштво што човјека искористи *до ѿле косѿи* (343) – потпуно; Не, рођак је, *Видрића ѿрана, исѿа смо крв* (343) – од Видрића, рођаци смо; ... овдје би сад било све на своме мјесту и *друје би ѿѿице ѿјевале* (301) – било би другачије, боље; ... неће да се *скине с враѿа* (206) – да ослободи.

Наиме, наведени примјери показују да се перифраза у истом контексту може замијенити неперифрастичном јединицом којој је семантички или потпуно еквивалентна или јој је семантички веома блиска. Дакле, перифраза као дефиниција која се казује умјесто назива за нешто и њен лексички еквивалент означавају исти предмет или ситуацију и по томе наведене јединице и јесу синоними. Међутим, оне имају различит смисао зато што на различит начин приказују исти денотат. Тако неперифрастичка јединица представља уобичајени, утврђени израз за исти денотат, а за разлику од њега перифраза на посебан, готово индивидуалан начин представља исти денотат.

Перифраза предмет или однос међу стварима заправо посредно изражава, заобилазним путем, основни синоним замјењује новим, описним, мање обичним и мање сажетим. Основни синоним дакле именује денотат док га перифраза, издвајањем његових карактеристичних дјелова, одсликава, пресликава због чега она и јесте пјесничка слика а самим тим и украс.

Да се уочити да неке Лалићеве перифразе, мада у мањем броју у својој структури имају фразеологизме који представљају устаљене и уобичајене фразе у једном језику и често су непреводиви на друге језике (не би дао ни црно испод нокта, открио је карте, не иде му у главу, гори му под ногама, главом без обзира, везане су нам руке, из петних жила).

У *Лелејској јори* наишли смо и на примјере *парономазије*⁷ која се састоји у томе да се према једној ријечи ставља друга која с првом слично гласи, разликујући се од ње само по којим словом у основи, а значење им је различито, често и супротно. То је, дакле, повезивање ријечи гласовно сличних али етимолошки различитих да би се истакла нека подударност или опречност њихова значења, постигао хумористички ефекат и сл. Парономазија је тим боља што је ближе истозвучности, тј. што ј дифференцијални дио двију лексема мањи. Уколико се неједнакост између двију лексема темељи на минималној фонолошкој разлици, у питању је *ајофонија*. Због те минималне фонолошке разлике лексеме готово исто звуче и ствара се привид једнозвучја различитих лексема. Па управо на том привиду хомографичности и хомофониичности, парономазија и темељи своју стилематичност. Зато је у парономазији у првом реду љепота форме чиме она постаје врло упечатљива стварајући тзв. „продужено звучање”. Примјери:

...неке друге слоге и јединства *џајна* и *јавна* (91); Намучили смо се чувајући *ошешо* *јроклето* по планинама (100); Зна лукави Гецо како *јачи-џлачи* и како сила вратове ломи (165); Аух, како су те *ваљали* и *каљали* (166); Није *брука* кад је *мука* ... (217); ...скупљају по плићацима и острвцима *насеља* – *насиља* (229); ...црном од *клејве* и *клевети*... (230); ...екша би му била *рба* но *џрба*... (235); Дуго се у себи *ломе*, па се одједном *сломе*... (42); Слушам како поток *муца* и *најуца* (259); Ракијце, *Рако*, ја те волим *јако*, ја ћу тебе *Рако* у трбух *овако*, а ти мене, моја *Рако*, у поток *јолако* (269); ...једна *мукла мука*... (275); ...збор *зборише* док се *уморише* (279); *Ладо, јадо*, што се не смириш (283); ...само силом *јушам* и *јурам* ту проклету храну низ гушу... (315); ...да не остане *ока* за *свједока!* (335).

Од примјера *рејешниције* или *јонављања* истоврсних језичких елемената које можемо пратити на реченичном, међуреченичном и ширем контекстуалном нивоу, забиљежили смо један који се јавља на ширем плану:

⁷ О парономазији и њеној стилогености видјети у М. Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, стр. 104–106.

Нијесам очекивао такав савјет послије свега што је одлучено, насмијах се и одједном ми дође као да је мало *сунца* прогријало. Па и јесте прогријало, јер он се осмјехује и сви се на растанку осмјехујемо и волимо. Одједном видим да десетак лица која се искрено осмјехују јер се воле, јер не могу да се не воле – вриједе више него мало *сунца*.

То је то наше *сунце*, људско *сунце*, оно је она новост и промјена коју сам тако жељно чекао. Јесте криза и јесте гадно, облак *сунце* ухватило, гору тама притиснула, али мушка прса још нијесу охладњела и ми ето понекад знамо да сами себи *сунце* скујемо. Трпјећемо још неко вријеме. Гријешите се и опраштаће се – такав је живот; гинуће се – таква је борба; никад се више нећемо – срести сви ми што се сад растајемо али ово мало *сунца* што смо га један другоме дали нико нам више не може узети (120).

Истоврсни језички елеменат у наведеном примјеру (*сунце*) је носилац једне заједничке семантичке компоненте, али се вишеструко понављан никад не показује истим. Наиме, поновљена језичка јединица сваки пут има различиту синтаксичку и смисаону функцију, сваки пут се појављује „у новом руху” те исказ све вријеме добија нову семантичко-емоционалну обојеност. Понављање ријечи, дакле, само потпомаже да се то смисаоно нијансирање истакне. Јасно је да понављана ријеч преузима на се логички акценат, односно постаје смисаоно најистакнутија и комуникативно најзначајнија. И емоционално, такође, она постаје најнаглашенија.⁸ Посве је тачно и прихватљиво Лотманово одређење према коме разноврсна понављања чине снажно смисаоно ткиво⁹ из разлога што у јединицама које се понављају постоји дјелимично подударане, при чему постајање подударане условљава истицање и структурно активирање неподударног дијела. У његову одређењу, понављања изводе извјесне елементе из стања језичке аутоматизације, почињу да привлаче на себе пажњу, па пошто се све што је осјетно и примјетно доживљава као осмишљено, као да носи одређени семантички садржај, то се издвојени елементи неизбјегно семантизују, а све то доприноси и стилској ефикасности.

⁸ Ј. М. Лотман, *Структура умјетничког текста*, Нолит, Београд 1976, стр. 187.

⁹ Понављањем се побољшава комуникативни ефекат и учинак њиве дјелује на читаоца јер јојачава његову пажњу самим тим што ја учујује на садржај који је у исказу најбитнији јер, очигледно, ишчева намјера овдје није само да сачува вриједност члана који понавља, већ више да ја истакне, да ја учини учинак њиве, да инсистира на њему, Видјети Љубомир Поповић, *Понављање речи ради стилског јојачавања значења*, Наш језик, XVII, св, 3, Београд 1969, стр. 128.

Разноврсност, бројност и занимљивост *компарације* у *Лелејској гори* пада у очи. Ако се имају у виду природа, структура и основне карактеристике ове фигуре, запажа се да у овом Лалићевом дјелу скоро да нема поредбених конструкција фразеолошког типа. Увијек су оригинална, необичајена поређења која, поред сликовитости, детерминише и тачност, као свјесно пишчево настојање да поређењем предмет дочара у потпуности и да сличност са предметом са којим се врши поређење буде јасно уочљива.

Ужилио се *као* хростовина (39); ... али те руке, кад нешто стегну, *као* да су од гвожђа – ломе (39); ... како се Вељко одупире *као* острво које је само себи довољно... (40); ... Вељко и Нико остали су *као* хростови који својим жилама бране земљу (41); ... да не остану сами *као* бијеле врране ... (42); сјенке по брвницама *као* по биоскопском платну ... (49); Он је преконоћ на нашим мјестима оставио старо корито, *као* што вампир гроб отвара... (65); једна шева прозвижда *као* летак у небо и зацирикта (65); ... људи залијепљени за столице не сједе него висе *као* слијепи мишеви ... (89); Љепота је прелетјела преко Бучнице ... *као* црква из приче кад јој се невјерник приближи (90); Биле су то жене нешто *као* пчеле радилице ... (97); Пуцкетају му зглобови *као* кози ... (106); Истражиће нам се сјеме *као* шареним коњима (109); Од јада се неки завуку у јазбину, *као* творови се завуку ... (115); ... сви су знали и *као* пси су му пратили сваку стопу (154); ... па опет запнем гурајући пред собом главу *као* воденички камен (269): Ступасто и сиво, без гранчица, с наборима и ранама оно изгледа *као* нога слона који ту негдје стоји и не мисли да оде (171); Уплашише ме двије локве сунца – пузе к мени *као* магарац – кад му додје ... да стане, силом га не можеш натјерати да крене (182); Изненада блекну овца и уплаши ме *као* да је из топа опалила (196): ... нек ме пусти већ једном, а не да се лијепи *као* смола (203); Ниже стабла оборена без сјекире, *као* лешеви леже ничице ... (203); Страх ме хвата некако изнутра, *као* неслога што је у кућу ушла ... (209); Та мисао, упорна *као* мува ... најзад ме подиже на ноге (243); ... а од чекања се вријеме надима *као* од квасца (273); ... сва се долина преокрене *као* рукопис у огледалу ... (289); ... искрао се *као* сјенка. (291); Тако стално, *као* ситна киша, док досади и супротан отпор изазове (293); ... осјећам јој руке *као* тих пламен који свукуд полако обиграва (299); Рука му задрхта *као* да је ухватио неко за оштрицу (316); ... па изненада

суну као стријела кроз гомиле сувог лишћа (336). Путем из шуме исука се дуга поворка, црна и нијема као мравља војска (349).

На основу проведених анализа нашли смо да је фигурација у *Лелејској јори* сложенија и разноврснија него у било којем другом Лалићевом дјелу, те да се с правом може узети као један од аспеката анализе овог, по мом нахођењу, најбољег Лалићевог остварења. Јер, Лелејска гора покушава да укаже и на проклетство и на благодет самоће. Јер у самоћи слаби гину а јаки расту. Један велики црногорски пјесник и мудрац ће рећи: „На овом свијету постоји само једно мјесто које помаже угодном и зрелом узрастању вашег духа и тијела, то мјесто назива се ... самоћа”.¹⁰ (Никола Станишић). И у истом смислу и исти мислилац: „Тишина, пјесма разума и ријека ума ... у небо иду”.¹¹ Јан Парандовски каже да књижевно дјело мора, *ирије свећа*, бити лијепа језичка појава.¹² Ми пак сматрамо да је ово – прије свега, мало дискутабилно а сами бисмо рекли да књижевно дјело, између осталог свакако, мора бити и лијепа језичка појава. То *Лелејска јора* у сваком случају јесте, а лијепо никад не застаријева и увијек ће наћи пут до будућих генерација.

ЛИТЕРАТУРА

Рајка Глушица, *Симболика ѿојонима у Лелејској јори*, Зборник радова *Лалићеви сусрећи*, ЦАНУ, Подгорица 2008. стр. 175–184.

Милош Ковачевић, *Стилистика и грамајика стилских фигура*, Унирекс, Никшић 1995.

Ј. М. Лотман, *Структура умјетничког текста*, Нолит, Београд 1976.

Јан Парандовски, *Алхемија речи*, Култура, Београд 1964.

Љубомир Поповић, *Понављање речи ради стилској ѿјачавања значења*, Наш језик XVII, св. 3, Београд 1969.

Бранко Поповић, *Предговор* књиге Михаило Лалић, *Лелејска јора*, Свјетлост, Сарајево 1990. год.

Радоје Симић, *Грамајичка кумулација са линивисичкоја и стилистиккоја іледитија*, Књижевност и језик XXVI, бр. 1–2, Београд.

Никола Станишић, *Човјек у оілегалу душе*, Доситеј, Горњи Милановац 2009.

¹⁰ Никола Станишић, *Човјек у оілегалу душе*, Доситеј, Горњи Милановац 2009, стр. 9.

¹¹ *Истио*, стр. 4.

¹² Јан Парандовски, *Алхемија речи*, Култура, Београд 1964, стр. 213.

Zorica RADULOVIĆ

FIGURATIVE EXPRESSIONS IN *LELEJSKA GORA* BY MIHAILO LALIC

Summary

Lalic's novel *Lelejska gora* is characterized by the modern form of transposition, which is not only reflected in the deep psychological states, but it's also characterized by diverse and complex figuration.

This phenomenon is discussed in this text analytically, in which the author with special attention focus on language structure and its various stylistic aspects.

